

	Woord vooraf	2
	Essay	4
3I/IO	Themadag	17
O2/II	Capilla Flamenca Oltremontano	21
O3/II	Cinquecento	31
O4/II	Capilla Flamenca / Cirkus in beweging / Kamerkoor Orlando / SLAC / Fred Versonnen / Veerle Ernalsteen	43
	Partners	47
	Praktische informatie	48

Woord vooraf

Beste luisteraar,

Van harte welkom op de vierde editie van *Passie van de Stemmen*. De Leuvense hoogmis van de polyfonie zoemt deze keer in op het thema ‘Reformatie(s)’, daartoe onder meer geïnspireerd door de figuur Leonhard Paminger: componist uit de reformatietijd en de kringen rond Martin Luther. Hij vormde de voorbije jaren de focus van een onderzoeksproject dat werd uitgevoerd in de schoot van de Alamire Foundation, Studiecentrum voor de Muziek in de Lage Landen. Datzelfde project was de katalysator voor een internationaal congres, ‘Music and theology in the European Reformations’, dat begin deze herfst plaatsvond en waarvan het musicologische luik door ons studiecentrum werd opgevolgd. Het was de opmerkelijke start van een najaar waarin naast onderzoek ook onderzoeksvalorisatie een belangrijke rol opeist – of hoe de twee krachtlijnen van onze missie elkaar tijdens deze *Passie van de Stemmen* andermaal raken.

De themadag waarmee het festival aftrapt, gewijd aan ‘Reformatie, Restauratie, Transformatie: (muzikaal) erfgoed in perspectief’, is de perfecte opmaat naar een novemberweekend vol polyfonie. Daarvoor tekenen de ensembles Capilla Flamenca, Oltremontano, Cinquecento, Kamerkoor Orlando, leerlingen van SLAC en Cirkus in Beweging. Die veelheid aan stemmen zal – daar ben ik van overtuigd – verschillende gezichten laten zien van het schitterende repertoire van vroege meerstemmige muziek, en licht werpen op de diverse aspecten van de ‘Reformatie(s)’.

Ik wens tot slot onze partner, 30CC, van harte te bedanken voor de uitstekende samenwerking. Ook de Vlaamse Werkgroep Mediëvistiek en de Abdij van Park zijn we erkentelijk voor hun steun bij het uitbouwen van de themadag en het slotevenement. De ondersteuning van de KU Leuven, de Stad Leuven en de Provincie Vlaams-Brabant worden eveneens uitermate gewaardeerd. Niet in de laatste plaats is een woord van dank gepast aan alle medewerkers, voor en achter de schermen, en aan u – ons trouwe publiek. Geniet er van met volle teugen!

Bart Demuyt
Directeur Alamire Foundation
Curator *Passie van de Stemmen*

Zing, vecht, huil, bid

Muziek in tijden van Reformatie(s)

*Vor allen Freuden auf Erden
Kann niemand keine feiner werden,
Denn die ich geb mit meinem Singen
Und mit manchem süßen Klingen.*

Martin Luther Frau Musika, Wittenberg – 1538

Zielenroerselen

De wortels van de Reformatie reiken tot in de late middeleeuwen, toen zich bij gelovigen en gezagsdragers een toenemende onvrede met de gang van zaken binnen de katholieke Kerk manifesteerde. Vooral vanaf de 14de eeuw en het Westers Schisma (1378-1418) raakten Kerk en paus in diskrediet, in de eerste plaats omdat hun activiteiten zich tot ver buiten het geloofsdomein uitstrekten. Het pausdom leek tot een zakenimperium te zijn verworpen: de handel in relikwieën, aflaten en kerkelijke ambten had buitensporige proporties aangenomen. Bij de clerus waren idealen als eenvoud en ascese ver te zoeken en ook het religieuze onderricht en de naleving van de celibaatsgelofte lieten veel te wensen over. Een ander punt van kritiek betrof de verering van Maria en de heiligen, die als een hindernis voor het directe contact van de gelovige met Christus werd beschouwd. Daarnaast lag de premisse van de clericale alwetendheid onder vuur: de idee groeide dat de mens enkel door zelf de bijbel te lezen de ware Christus zou leren kennen. De spanning tussen het gecentraliseerde kerkgezag en de groei van een nationaal bewustzijn binnen de Europese landen verzwakte de positie van de Kerk nog meer. Pogingen om deze neerwaartse tendens een halt toe te roepen, hadden aanvankelijk een beperkte impact en

konden het ontstaan van religieuze tegenbewegingen, zoals die onder leiding van John Wyclif en Jan Hus, niet verhinderen. In de loop van de 16de eeuw werd de situatie nog meer pregnant onder invloed van het humanisme: waar scholastici in opdracht van de Kerk de roomse doctrine wetenschappelijk trachtten te ondersteunen, wezen onafhankelijke denkers als Desiderius Erasmus en Thomas More op de Heilige Schrift als ware bron van het geloof. Nieuwe bijbelvertalingen in de volkstaal boden daartoe meer dan ooit de mogelijkheid en onthulden hoe ver de katholieke orthodoxe leer van haar beginselen was afgedreven. Hoewel enkele concilies verbetering trachtten te brengen, ondernam de Kerk weinig concrete stappen om het tij te keren.

31 oktober 1517 was een keerpunt: op die dag spijkerde Martin Luther zijn 95 stellingen op de deur van de slotkerk te Wittenberg, uit protest tegen de handel in aflaten. Drie jaar later was zijn act van verzet uitgegroeid tot een volwaardige religieuze beweging, gebaseerd op 'rechtvaardiging door het geloof alleen'. Het spirituele oppergezag van de paus werd niet langer geaccepteerd en van de sacramenten werden enkel de doop en de eucharistie erkend. Voor paus Leo X waren deze opvattingen voldoende om Luther in de kerkban te slaan, waarop Karel V ook de rijksban afkondigde. Luther beseftte dat hij de steun van vorsten en notabelen nodig had om aan zijn plannen de nodige slagkracht te verlenen; met hun steun presenteerden zijn volgelingen op de Reichstag van 1530 de Confessie van Augsburg. De religieuze burgeroorlog van de volgende jaren zou in 1555 leiden tot de Vrede van Augsburg, die Duitse vorsten toeliet om zelf te kiezen tussen het rooms-katholicisme en het Lutheranisme. Met deze officiële erkenning van de Lutherse geloofsleer was de religieuze eenheid van de Europese christengemeenschap onder het gezag van de paus voorgoed gebroken.

Na Luther leidden drie hervormers de reformatiebeweging naar een volgend stadium: in Zürich ontwikkelde Huldrych Zwingli een variant van het protestantisme; in Basel nam Johannes Oecolampadius het voortouw en in Straatsburg trachtte Martinus Bucer de opvattingen van Luther en Zwingli te verzoenen. Tot de meer radicale bewegingen behoorden de anabaptisten van Thomas Münzer. Geen

van allen slaagde er in om een valabel alternatief te bieden voor het Lutheranisme. Daarvoor was het wachten op Jean Calvin: een Franse theoloog die vooral in zijn visie op de bijbel en de verhouding God-mens van mening verschilde met Luther.

Een nieuw lied

Deze omwentelingen hadden verstrekkende gevolgen voor de religieuze muziekpraktijk, al verschilden de implicaties al naargelang de specifieke vorm van protestantisme. Calvin stond muziek wel toe, voor zover het congregatiegezangen op bijbelse teksten en zonder instrumentale begeleiding betrof. Voor polyfonie was er geen rol van betekenis weggelegd, al zorgden Claude Le Jeune en Claude Goudimel rond het midden van de 16de eeuw met hun zettingen van het Geneefse psalter wel voor meerstemmige calvinistische liederen voor thuisgebruik.

Bij de congregaties die Zwingli waren gevolgd, verdween de muziek volledig uit de geloofspraktijk. Zwingli was er stellig van overtuigd dat er voor zang en orgelspel geen plaats was in de kerkdienst: muziek was een hinderpaal voor het geloof, een privé-zaak waarmee men niemand anders hoorde te storen. Dit betekent niet dat Zwingli muziek verafschuwde: hij componeerde zelf liederen, maar die waren enkel bestemd voor gebruik buiten de kerk. Wat er met zijn muzikale erfenis gebeurde, had hij echter niet onder controle: in de late 16de eeuw werden zijn liederen opgenomen in psalm- en hymneboeken en – lijnrecht tegen de principes van de hervormer in – gezongen tijdens erediensten.

In de lutherse geloofsleer bekleedde muziek van bij het begin een prominente plaats. Luther, 'musicus et philosophus eruditus', droeg de muziek een warm hart toe en was zelf een begaafd zanger, luitenist en fluitist. Hij kende en waardeerde het oeuvre van polyfonisten als Josquin des Prez en Ludwig Senfl en werkte in diverse perioden van zijn leven nauw samen met (professionele) musici – onder andere de instrumentalist en zangers van de muziekkapel van Frederik de Wijze aan de slotkerk van Wittenberg. Luther prees de muziek als "herrlich und göttlich Geschenk und Gabe": een gave Gods die de mensen vrolijk maakte en de duivel op afstand hield. Het invoeren van gemeentezang

in erediensten behoorde dan ook tot zijn eerste concrete vernieuwingen. Hiermee wilde hij de geplogenheden van katholieke erediensten pareren, waar “allein der Chor der Pfaffen und Schüler singt und antwortet, wenn der Bischof das Brot segnet oder Messe hält.” In de plaats daarvan pleitte hij voor “deutsche Gesänge, die das Volk unter der Messe singe”: een concept waarmee hij aansluiting zocht bij de vroegchristelijke geloofspraktijk.

Dat muziek zo’n prominente plaats innam in het lutherse geloofsleven had naast de persoonlijke interesse van de hervormer en de specifieke functionaliteit binnen de liturgie, ook te maken met andere factoren: muziek bleek een bijzonder efficiënt propagandamiddel dat een ander soort contact en communicatie met de massa mogelijk maakte. Zeker daar waar de retoriek van de liederen kon ingrijpen op concrete gebeurtenissen, wantoestanden of het algemeen heersende gevoel van onrust en ontevredenheid, oogstten muzikale pamfletten succes. Een goed voorbeeld daarvan is het eerste lied dat Luther zelf componeerde, en dat hij schreef uit verontwaardiging om de terechtstelling van de twee Antwerpse augustijnernonniken die op 1 juli 1523 omwille van hun lutherse sympathieën op een brandstapel op de Brusselse Grote Markt waren beland. Luther protesteerde met een waar heldenlied, dat hij via vluchtbladen liet verspreiden en waarin hij fulmineerde tegen het lot van zijn onfortuinlijke volgelingen met eenvoudige, makkelijk te onthouden (en te reproduceren) verzen. Datzelfde jaar schreef Luther nog meer liederen, waarvan enkele verschenen in het *Achtliederbuch*: de allereerste reformatorische liedverzameling. Naast werk van Luther omvatte die ook liederen van Paul Speratus: een protestants gezinde priester-dichter-componist die zelf ternauwernood aan de brandstapel was ontsnapt. Speratus vertaalde heel wat Latijnse geschriften van Luther in het Duits en werd op diens aanbeveling aan het hof van Albrecht van Brandenburg in Königsberg/Kaliningrad aangesteld. Daar ontpopte hij zich tot de bezieler van een nieuw protestants repertoire: Speratus introduceerde en publiceerde diverse bundels met religieuze liederen en stimuleerde plaatselijke componisten om muziek te schrijven voor de hervormde kerk. Luther van zijn kant had na het *Achtliederbuch* de smaak te pakken en schreef op korte tijd (tekst en soms ook muziek

voor) tientallen liederen, waarvan diverse werden uitgegeven in Johann Walthers *Geystliches gesangk buchleyn* (1524). *Ein feste Burg* behoort ongetwijfeld tot zijn bekendste werken; het lied ontstond waarschijnlijk rond 1529, mogelijk ter gelegenheid van de Reichstag in Speyer, waar Luthers volgelingen uit protest de bijeenkomst verlieten. Het is een vertaling en toonzetting van psalm 46, die met zijn troostende inhoud een bijzondere betekenis voor de hervormers moet hebben gehad: wat er ook gebeuren mag, Christus is een rots in de branding, Gods woord zal de duivel in het verderf storten en de ware gelovigen wacht het hemelrijk. Luther had het werk gecomponeerd voor de Vasten, maar al gauw werd het als protestlied geaccapareerd en niet enkel in kerken, maar ook op straat aangeheven als oproep tot een religieuze revolutie. Ook andere liederen van Luther werden in de praktijk getransformeerd tot strijdlieder die over katholieke rituelen of gezangen heen werden geschreeuwd. En zo groeide de act van het zingen uit tot een vorm van protest die bijzonder doeltreffend bleek en tot de belangrijkste wapens van de reformatoren behoorde. Geen wonder dus, dat sommige steden – zoals de bisschopsstad Hildesheim – een radicaal zangverbod instelden.

Beweging – tegenbeweging

Aan katholieke zijde kwam onder paus Paulus III een krachtige tegenbeweging op gang die zou culmineren in het Concilie van Trente: het hart van de Contrareformatie. Het 19de oecumenische concilie van de Westerse Kerk kwam vanaf 1545 over een periode van achttien jaar in drie zittingen en 25 sessies bij elkaar om wantoestanden aan te pakken en de Reformatie te counteren. Hoofdbekommernissen waren de juiste formulering van theologische opvattingen rond centrale geloofspunten en de verdieping van de godsdienstbeleving. Op de agenda stond daarnaast een onderwerp dat de katholieke Kerk veronachtzaamd had: de muziek tijdens erediensten. De hervormers hadden daarin een uitstekend middel gevonden om medestanders te recruter en hen als geloofsgemeenschap zinvol te laten deelnemen aan misvieringen. De katholieke Kerk kon deze nieuwe praktijk niet langer negeren, evenmin als het indrukwekkende liedrepertoire dat eruit was ontstaan.

In tegenstelling tot wat vaak wordt aangenomen, heeft het Concilie van Trente geen regels met betrekking tot muziek uitgevaardigd. Wel werden aanbevelingen geformuleerd, die zich toespitsten op de verstaanbaarheid van de gezongen teksten: de suprematie van het gregoriaans op polyfone muziek, de voorkeur voor Latijn boven de volkstaal, de verwijdering van alle (wereldlijke) ‘onzuiverheden’ uit het religieuze repertoire en de sobere uitvoering van gezangen zonder instrumenten. Muziek in de kerk mocht geen lege, puur esthetische ervaring zijn, maar diende de gemeenschap actief te ondersteunen in haar geloof. De kerkvergadering implementeerde deze decreten niet zelf: zij werden pas in de volgende zeven decennia in de praktijk omgezet via pauselijke initiatieven. Zo werd onder Pius IV (1559-1565) en Pius V (1566-1572) de hervorming van het brevier en het missaal met het oog op een uniforme viering van mis en officie afgerond: voortaan moesten alle diocesen deze nieuwe standaardwerken gebruiken, waardoor heel wat middeleeuwse sequensen uit de liturgie verdwenen. Toen de liturgische teksten eenmaal waren geselecteerd en geofficialiseerd, werd het gregoriaanse repertoire waar nodig aangepast. Die opdracht werd door Gregorius XIII (1572-1585) toevertrouwd aan Giovanni Pierluigi da Palestrina en Annibale Zoilo, maar het was Guidetti – een leerling van Palestrina – die met zijn *Directorium chori* (1582) het eerste boek met liturgische gezangen naar Tridentijnse richtlijnen zou realiseren. De belangrijkste hervorming van het gregoriaans betrof de samenstelling van een nieuw *Graduale Romanum*. Paulus V deed daarvoor een beroep op zes Italiaanse musici: Pietro Felini, Felice Anerio, Curzio Mancini, Ruggiero Giovannelli, Giovanni Maria Nanino en Francesco Soriano. Hun *Editio Medicaea* werd in twee delen gepubliceerd (Rome, 1614-1615) en valt op door de nauwe band tussen tekst en muziek: melodische formules werden gekoppeld aan specifieke woorden of uitdrukkingen, vaak met een verdiepende, verklarende functie. Daarnaast werd aandacht besteed aan de kwaliteit van het Latijn en werden muzikale accenten verlegd om het woordaccent en tekstbegrip te ondersteunen. Het meest gebruikte post-Tridentijnse brevier was het *Pianum* uit 1568, dat verdere revisies onderging onder impuls van Clemens VIII (1592-1605) en Urbanus VIII (1623-1644).

De exacte impact van het Concilie van Trente op het gregoriaans blijft desalniettemin moeilijk in te schatten. De totaalbalans neigt naar een status quo: al werden standaardteksten gereviseerd, toch werd geen nieuwe liturgie geïmplementeerd. En op het muzikale vlak kon het officiële imprimatur *Ex decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restituti*, dat aan herziene edities van zangboeken werd toegekend, niet verhinderen dat een wildgroei aan melodieën ook in de volgende eeuwen het repertoire zou versplinteren. Ook blijven onderzoekers verdeeld over de betekenis van de Tridentijnse hervormingen voor de religieuze polyfonie. Duidelijk is wel dat de debatten en decreten van het Concilie een impuls hebben gegeven aan het ontstaan van nieuwe meerstemmige composities die binnen het voorgeschreven idioom pasten. De ‘klassieke’ renaissancepolyfonie van Giovanni Pierluigi da Palestrina wordt vaak aangehaald als een van de meest geslaagde voorbeelden. Minder bekend is het oeuvre van Jacob Regnart, die nochtans meesterlijk gebruik wist te maken van de retorische kracht van de muziek om de inhoud van de tekst over te brengen en te versterken. De door het Concilie geadviseerde tekstverstaanbaarheid vormde voor zowat alle componisten uit het laatste kwart van de 16de eeuw een uitdaging – of op z’n minst een bijzonder aandachtspunt. Maar hoe het soortelijk gewicht van deze kerkelijke verordeningen zich precies heeft verhouden tot dat van het humanisme en de renaissance – stromingen die eveneens een verhoogde aandacht voor tekstinhoud en -overdracht predikten – is een interessante, zij het uiterst complexe vraag.

Reformatie & transformatie

Naast de revisie van bestaande liturgische repertoires en de compositie van nieuwe gebruiksmuziek, werd aan protestantse en katholieke zijde een derde muzikale weg bewandeld: die van het contrafact. Dit procédé hield in dat de tekst van bestaande vocale werken door een andere werd vervangen, zonder substantiële veranderingen in de muziek. Op die manier werd de herkenbaarheid van de gekozen melodie ten volle benut om een nieuwe boodschap over te brengen; vaak was er een inhoudelijk verband tussen de originele en de nieuwe tekst, of – op een dieperliggend niveau – was het precies de combinatie van de nieuwe tekst-

laag met de oorspronkelijke liedinhoud die de volledige betekenis van het contrafact onthulde. Oude en nieuwe elementen konden elkaar zowel aanvullen en versterken als ontcrachten of ridiculiseren.

Populaire, volkse liederen vormden de ideale basis voor contrafacten: hoe sterker het basismateriaal genesteld was in het collectieve geheugen, hoe eenvoudiger inhoudelijke associaties gemaakt konden worden. In de reformatietijd was de meest voorkomende vorm van contrafact dan ook een lied met een nieuwe, spirituele tekst die gekleefd was op een profane melodie. 15de- en 16de-eeuwse bronnen in Duitsland bevatten heel wat Latijnse gezangen op de muziek van Franse chansons (*Quant ce vendra* van Busnoys werd *Gaude mater*, Josquins *Plusieurs regretz* kreeg een dubbele transformatie als *Virgo genitrix* en *Sana me Domine*). Maar ook andere varianten waren mogelijk: zo werd Lassus' *Mon coeur se recommande à vous* niet als motet maar als religieus lied in het Frans hertaald (*Mon coeur se rend à toy, Seigneur*). De chansons van Lassus speelden overigens een rol op het voorplan in diverse verzamelingen met religieuze versies van wereldlijke liederen die door protestantse drukkers werden uitgegeven. Bundels als Thomas Vautrollier's *Recueil du mellange d'Orlande de Lassus* (Londen, 1570), Jean Pasquier's *Mellange d'Orlande de Lassus* (La Rochelle, 1575 en 1576) en Simon Goulart's *Thrisor de musique d'Orlande de Lassus* (Genève, 1576, 1582 en 1594) bevatten muziek van Lassus, met nieuwe teksten die de protestanten (Hugenoten) ondersteunden. Daarbij werd getracht om zo dicht mogelijk bij de syntaxis en het rijm van de originele teksten te blijven, zodat de herkenbaarheid van de liederen werd gemaximaliseerd.

Dergelijke 'zachte' contrafacten zijn ook courant binnen het repertoire van lutherse koralen; zo werd Isaacs vermaarde *Innsbruck, Ich muss dich lassen* tot *O Welt ich muss dich lassen* getransformeerd. Dat de muziek van heel wat koralen geput was uit bestaande repertoires hoeft overigens niet te verbazen: behalve herkenbaarheid bood het contrafact immers het voordeel van een snelle beschikbaarheid van muzikaal materiaal. En dat was bijzonder interessant voor de hervormers, die op korte tijd de nodige muziek voor hun erediensten dienden te verzamelen. Aan contrareformatorische zijde tapte men uit hetzelfde vaatje: ook hier werden

bestaande liederen aangepast om de eigen geloofsovertuiging te promoten of de hervormers in een negatief daglicht te plaatsen. Bekend in dat verband is het motet *Te Deum laudamus* van Maistre Jhan, dat van een vrome lofzang werd omgevormd tot het weinig stichtelijke *Te Lutherum damnamus*.

Souterliedekens

Ook de vermaarde 'psalterliedjes' of 'souterliedekens' kunnen als contrafacten worden geduid. Met als tekstuele basis de Nederlandse psalmvertaling van Willem van Zuylen van Nyevelt, verscheen een eerste druk met muziek bij de Antwerpse drukker Symon Cock (1540). De melodieën waarop deze psalmen gezongen dienden te worden, waren geput uit allerlei bestaande repertoires, waaronder Franse chansons, Nederlandse volksliederen en gregoriaanse gezangen. De precieze confessionele positie van de *Souterliedekens* is moeilijk te bepalen: uiteraard tenderen zij als nieuwe psalmberijming naar het gereformeerde gedachtengoed, maar tegelijkertijd was de bundel zo opgezet dat hij niet enkel voor protestanten maar ook voor katholieken aanvaardbaar en bruikbaar was. De oorspronkelijke tekst was immers in de marge weergegeven, en de editie droeg een koninklijk drukkersprivilege. Men vermoedt dan ook dat de *Souterliedekens* gericht waren op alle geloofsgemeenschappen van de Lage Landen, met een focus noch ban op een specifieke strekking.

De *Souterliedekens* kregen veel weerklank en inspireerden componisten van het hoogste allooi tot polyfone zettingen. Jacobus Clemens non Papa liet zijn driestemmige psalmen uitgeven in vier bundels tussen 1556 en 1557, Gherardus Mes publiceerde evenveel boeken met vierstemmige versies in 1561 en van Cornelis Buscop – die als enige niet voortbouwde op de originele psalmmelodieën – verscheen een volume in 1568. Of deze meerstemmige zettingen de zaak van de hervormers dienden, is niet duidelijk. Buscops psalmen waren opgedragen aan een protestantse notabele en Mes was ten tijde van de publicatie van zijn liederen net verhuisd naar het protestantse Alkmaar – dit zijn aanwijzingen, maar geen bewijzen. De confessionele strekking van Clemens non Papa is een nog groter vraagteken: zijn zetting van de *Souterliedekens* en van Clément Marots

tafelgebeden doen vermoeden dat hij sympathiseerde met de protestanten. Anderzijds zette hij vele liturgische teksten op muziek die in katholieke hoek te situeren zijn, en had hij nauwe banden met de streng katholieke familie de Croÿ. Biedt deze dubbele affiniteit een verklaring voor het feit dat Clemens' psalmzettingen niet in de ban werden geslagen door de hertog van Alva, die nochtans een actieve censuur had ingesteld tegen alle publicaties die ook maar enigszins zweemden naar ketterij of subversiviteit?

Aan dat lot ontsnapt de originele, eenstemmige *Souterliedekens* alvast niet: in de tweede helft van de 16de eeuw werden deze in katholieke middens als ondubbelzinnig protestants beschouwd en strikt verboden. Dat verhinderde niet dat ze door de calvinisten gretig gezongen en meermaals herdrukt werden. Op die wijze bleven ze populair tot het tweede kwart van de 17de eeuw en beïnvloedden ze zowel het geestelijke als profane liedrepertoire in het Nederlands.

In perspectief

Zoals er tussen de diverse godsdiensten en religieuze repertoires meer grijze zones dan zwart/wit-tegenstellingen blijken te zijn geweest, was ook op het niveau van het individu niet altijd duidelijk welke strekking men precies aanhing, wat dit concreet impliceerde en hoe standvastig die overtuiging was. Bij heel wat componisten zijn daarvan sporen terug te vinden in hun oeuvre, zowel wat de keuze van teksten als wat vormen en genres, opzet en stijl van hun werken betrof. Clemens non Papa werd al vernoemd, maar er zijn nog tal van andere voorbeelden. Zoals dat van muziektheoreticus en humanist Henricus Glareanus – gevierd auteur van *Dodecachordon* – die schipperde tussen beide kampen: waar hij aanvankelijk sympathieën koesterde voor de denkbeelden van Luther, Zwingli en Oecolampadius, nam hij later een tegenovergestelde houding aan. Terwijl zijn thuishaven Basel in ijltempo het protestantse gedachtengoed en het bijhorende liedrepertoire omarmde, wierp Glareanus zich op als verdediger van de Latijnse liturgische muziek. Het tenorstemboekje van een motettencollectie van zijn hand bevat dan ook een vlammend pleidooi voor het gregoriaans. Dergelijke beschouwingen maken duidelijk dat bij een blik op de muziek van de Reformatie(s) enige nuance noodzakelijk is. Zo wordt wel eens vergeten dat Luther oorspron-

kelijk een augustijnernonnik was, die zijn leven lang in diverse opzichten een eerder traditionalistische houding heeft aangenomen: heel wat rituelen van de katholieke kerk mochten behouden blijven en hetzelfde gold in principe voor de muziekpraktijk, voor zover deze niet tegen zijn theologische uitgangspunten indruiste. Hoewel het geen twijfel lijdt dat Luther hymnen in de volkstaal als ideaal vehikel voor de geestelijke educatie beschouwde, was hij Latijnse teksten niet ongenegen. Luther heeft ook nooit verordend dat samenzang de uitvoering van polyfonie door professionele musici volledig diende te vervangen. Zijn brede muzikale interesse schiep zelfs een uiterst gunstig klimaat voor componisten van 'geleerde' muziek – ook die van katholieke signatuur.

Wie de 16de-eeuwse lutherse muziekbronnen erop naslaat, kan dan ook vaststellen dat katholieke missen, magnificats en motetten van componisten als Josquin, Senfl, Isaac en Lassus er even sterk vertegenwoordigd zijn als het werk van protestantse toondichters als Walther, Ducis en Resnarius. Op het stilistische vlak vertoont het repertoire van deze componisten overigens meer gelijkenissen dan verschillpunten. En hoewel de aard van de getoonzette teksten (in vertaalde, 'gezuiverde' of anderszins geadapteerde vorm) soms op deze of gene geloofsachtergrond wijst, is in de meeste gevallen het onderscheid tussen 'katholieke' en 'hervormde' polyfonie zo vaag, dat heel wat bronnen en werken vandaag niet ondubbelzinnig binnen een bepaalde geloofskring gesitueerd kunnen worden. Beschouwd binnen het perspectief van de religieuze hervormingen van de 16de eeuw blijkt muziek zich dan ook niet enkel als wapen, twistappel of geloofspunt te hebben gemanifesteerd, maar ook als platform voor intellectuele ontmoetingen en artistieke kruisbestuivingen over grote en kleine troebelen heen.

Sofie Taes
Stafmedewerker Alamire Foundation

31/10

Themadag

Reformatie Restauratie Transformatie
(muzikaal) erfgoed in perspectief

Over stemmen en herbestemming

Passie van de Stemmen focust tijdens zijn vierde editie op *Reformatie(s)*. Met de herdenking van het Concilie van Trente (1545-1563) in zicht, kaapt het verbluffend rijke repertoire uit de periode van de religieuze troebelen het leeuwendeel van de aandacht weg. Maar als vlag die meerdere ladingen dekt, reflecteert *Reformatie(s)* ook rond muzikale vormen en vervorming, veranderingen en transformaties van allerlei aard: van diminutie over transcriptie tot contrafact.

Tijdens de activiteitendag waarmee deze festivaleditie opent en die wordt ingericht in samenwerking met de Vlaamse Werkgroep Mediëvistiek, worden deze muzikale perspectieven op *Reformatie(s)* toegepast op het repertoire van het gregoriaans in een lezing door musicus/onderzoeker Hendrik Vanden Abeele.

Daarnaast wordt het festivalthema belicht vanuit een historisch/architecturaal standpunt: 'reformatie' als om-vorming, restauratie, herbestemming van onroerend erfgoed – historische sites en gebouwen – in casu de site van de Abdij van Park. Een gegidste wandeling langs onder meer de abdijkerk en het Huis van de Polyfonie, gevolgd door een bezoek aan het museum van de abdij, vervolledigen het programma van dit openingsevenement.

3I/IO

Site Abdij van Park
vanaf 14 uur

Spreker Hendrik Vanden Abeele

m.m.v. Stefan Van Lani
(Abdij van Park) en de
Vlaamse Werkgroep
Mediëvistiek

Pianist en zanger Hendrik Vanden Abeele richtte in 2000 het ensemble Psallentes op dat zich specialiseert in het gregoriaans. De cd's van Psallentes oogstten niet enkel veel lof maar ook diverse prijzen, waaronder een Diapason d'Or en de Caeciliaprijs van de Belgische muzikpers. In 2004 vatte hij aan de Academie der Kunsten van de Universiteit Leiden een doctoraat in de kunsten aan, dat zich toespitst op de uitvoeringspraktijk van het gregoriaans in het 15de-eeuwse Gent. In het kader daarvan volgt hij de doctoraatsopleiding docARTES aan het Orpheus Instituut Gent.

Programma

14u00	Ontvangst	Huis van de Polyfonie
14u30	Lezing Hendrik Vanden Abeele	Huis van de Polyfonie
15u45	Rondleiding	Site Abdij van Park
17u00	Bezoek museum	Parkmuseum
17u30	Slot	Huis van de Polyfonie

02/II

Capilla Flamenca
Oltremontano

concert

De Profundis /
Aus Tiefer Not: Psalm 130

Polyfonie tussen paap en ketter

‘De profundis’ – ‘Uit diepten van ellende’... een noodkreet van de nietige mens om hulp en troost bij het opperwezen, die in de 16de eeuw door talloze componisten, zowel van Rooms-katholieke als protestantse signatuur, werd verklankt. In de muziek van Clemens non Papa krijgt deze existentiële uitroep een dubbel antwoord.

Jacobus Clemens non Papa – ofte Jacob Clément – is een van de belangrijkste componisten van de generatie tussen Josquin des Prez en Orlandus Lassus. Hij componeerde een indrukwekkend oeuvre bij elkaar, dat hoofdzakelijk religieuze muziek omvat. Clemens zocht zijn professionele heil – in tegenstelling tot vele van zijn collega’s, die richting Italië trokken – niet in het buitenland, maar bouwde zijn muzikale carrière uit aan diverse kerken in de Nederlanden (Brugge, Ieper, Leiden, ’s Hertogenbosch). Tijdens zijn aanstelling aan de St. Donaaskerk in Brugge onstond een nauwe samenwerking met uitgever Tielman Susato uit Antwerpen: een uiterst vruchtbare relatie, die tot Clemens’ dood zou blijven duren. Het zou overigens de gewiekste zakenman Susato zijn geweest die het suffix ‘non Papa’ aan Clemens’ naam heeft toegevoegd: een epitheton dat het onderscheid tussen de componist en de toen regerende Paus Clemens VII moest verduidelijken... Hoewel Clemens nooit zelf naar het buitenland is gereisd, was hij toch heel goed op de hoogte van wat er reilde en zeilde in het Europa van de Reformatie en Contrareformatie. Zijn vermaarde *Souterliedekens* zijn een duidelijke uitdrukking van sympathie voor de denkbeelden van de protestanten. Deze 150 driestemmige zettingen van Nederlandstalige, protestantse psalmen waren bedoeld voor uitvoering in de private, huiselijke context. Dat zou kunnen verklaren

waarom ze de ban hebben overleefd van de Inquisitie onder de Hertog van Alva (1569).

Naast de *Souterliedekens* vormen Clemens’ motetten (hij componeerde er in totaal niet minder dan 233!) en zijn *Missa pro defunctis* de focus van dit concert. Deze composities zijn onmiskenbaar te situeren in een katholieke ideeënwereld. Ze worden beschouwd als kwintessens van het Frans-Vlaamse polyfone repertoire, en combineren meesterlijk een totale beheersing van het imitatieve contrapunt met een grote aandacht voor de tekst.

Vanuit deze premissen toont dit concertprogramma hoe de gevestigde katholieke waarden en de nieuwe protestantse denkbeelden midden in het religieuze spanningsveld van de 16de eeuw, zich op sommige momenten, in bepaalde snijpunten of figuren zoals Clemens non Papa – met elkaar blijken te hebben verzoend.

O2/II

30CC / Predikherenkerk
20 uur

Concertinleiding door Sofie Taes, Romaanse Poort (19u15)

Capilla Flamenca

Rob Cuppens contratenor
Tore Denys tenor
Govaert Haché bariton
Matthew Gouldstone bas
Dirk Snellings artistieke leiding

De kern van Capilla Flamenca bestaat uit een vocaal kwartet, dat soms wordt aangevuld met andere zangers, een alta capella, een bassa capella of een orgel, naargelang het repertoire. Een continue herbronning, gebaseerd op het historische model en op de samenwerking met voor- aanstaande musicologen, staat garant voor programma's met een genreoverschrijdende dimensie. Capilla Flamenca ontving voor zijn artistieke en musicologische verdiensten de prestigieuze Premio Internazionale Il Filarmonico, en ook de opnamen van het ensemble vielen meermaals in de prijzen.

Oltremontano

Doron David Sherwin zink, stille zink
Harry Ries alt- en tenortrombone
Adam Bregman tenortrombone
Wim Becu tenor- en bastrombone

De naam Oltremontano verwijst naar de toonaangevende Vlaamse polyfonisten die in de 15de en 16de eeuw het muziekleven in Europa gestalte gaven en die in Italië bekend waren als 'oltremontani' ('die van over de bergen'). Al meer dan vijftien jaar behoort Oltremontano tot de internationale top van historische blazersensembles. Dankzij het onderzoek, de technische verfijning en weergaloze interpretaties van deze musici heeft het repertoire voor baroktrombone in de context van de historische uitvoeringspraktijk sinds de jaren 1990 bekendheid verworven bij het grote publiek.

De Profundis / Aus Tiefer Not: Psalm 130

Ricercare I à 3

Adrian Willaert (ca. 1490 – 1562)

God is mijn licht

Jacobus Clemens non Papa (ca. 1510/15 – 1555/6)

God is mijn licht ende Salicheyt à 3

Jacobus Clemens non Papa

Si mors dissolvit

Jacobus Clemens non Papa

Ricercare del secondo tono

Andrea Gabrieli (ca. 1532/3 – 1585)

Domine quando veneris

Jacobus Clemens non Papa

Ricercare del primo tono

Andrea Gabrieli

Si bona suscepimus

Jacobus Clemens non Papa

Missa pro defunctorum

Jacobus Clemens non Papa

Proch dolor

Josquin des Prez (ca. 1450/55 – 1521)

Godt es mijn licht

Godt es mijn licht ende mijn salicheyt
In hem wil ick betrouwen.
Hij leeft hij sticht ende dat door zijn maiesteyt.
Al die ghene die op hem bouwen.
Zijn Godtheyt fijn sal eewich sijn.
Hij gaert melc ende wijn.
Maer niet om vercoopen.
Al waert dat hij mijn siele dede pijn.
Nochtans sal ick op hem hopen.
Want zijn bermherticheyt staet altijd open.

Si mors dissolvit

Si mors dissolvit curas tollitque dolores
Et nulla miseros non ratione beat
Cur non laeta magis comitem comitantur
Adeptum carmina quam murmur triste
Beatus enim est.

Domine quando veneris

Domine quando veneris judicare terram
Ubi me abscondam a vultu irae tuae?
Quia peccavi nimis in vita mea.
Commissa mea pavesco
Et ante te erubesco
Dum veneris judicare
Noli me condemnare
Quia peccavi nimis in vita mea.

Godt es mijn licht

God is voor mij het licht en het eeuwig geluk.
In hem stel ik mijn vertrouwen.
Hij bestaat, Hij sterkt (en dit door zijn opperste hoogheid)
iedereen die op hem steunen.
Zijn uiterste Goddelijkheid is eeuwig.
Hij brengt melk en wijn samen,
Maar niet om deze te verkopen.
Ook al deed Hij mijn ziel pijn,
toch blijf ik mijn hoop op Hem stellen,
want zijn barmhartigheid stelt zich altijd open.

Si mors dissolvit

Als de dood de zorgen oplost en de smart wegneemt ...
en de ongelukkigen op geen enkele manier bevrijdt,
waarom begeleiden dan de vriend geen vreugdezangen ...
eerder dan het droevig gemurmel dat we nu uitbrengen?
Hij is immers geluksbrenger.

Domine quando veneris

Heer, wanneer u de wereld komt oordelen
waar zal ik mezelf dan verbergen voor de aanblik van uw toorn?
Want ik heb bovenmatig gezondigd in mijn leven.
Ik word bevroesd voor mijn zonden
en word rood van schaamte voor u.
Wanneer u mij komt oordelen,
veroordeel mij dan niet,
want ik heb bovenmatig gezondigd in mijn leven.

Si bona suscepimus

Si bona suscepimus de manu Domini
mala autem quare non sustineamus?
Dominus dedit, Dominus abstulit:
sicut Domino placuit, ita factum est.
Sit nomen Domini benedictum.
Nudus egressus sum de utero matris
et nudus revertar illuc.

Introitus

Requiem aeternam dona eis Domine,
et lux perpetua luceat eis.
Te decet hymnus, Deus, in Sion
et tibi reddetur votum in Jerusalem.
Exaudi Deus orationem meam,
ad te omnis caro veniet.

Kyrie

Kyrie eleison.
Christe eleison.
Kyrie eleison.

Tractus

Absolve, Domine, animas omnium fidelium
defunctorum
ab omni vinculo delictorum.
Et gratia tua illis succurrente mereantur
evadere iudicium ultionis,
et lucis aeternae beatitudine perfrui.

Si bona suscepimus

Als we het goede hebben aangenomen uit de hand van de Heer,
waarom zouden we dan ook het slechte niet aanvaarden?
De Heer geeft, de Heer neemt:
zoals het de Heer heeft behaagd, zo is het geschied.
Gezegend zij de naam van de Heer.
Naakt ben ik uit de schoot van mijn moeder gekomen,
en naakt zal ik ernaar terugkeren.

Introitus

Schenk hun de eeuwige rust, Heer,
en laat het eeuwige licht over hen schijnen
U komt een lofzang toe, Heer, op Sion
en u zal een offer geboden worden in Jeruzalem.
Verhoor mijn gebed, Heer,
tot u keert alle leven weer.

Kyrie

Heer, ontferm u over ons.
Christus, ontferm u over ons.
Heer, ontferm u over ons

Tractus

Bevrijd, Heer, de zielen van alle gestorven
gelovigen
van alle ketenen van hun wandaden.
En laat Uw genade hun ter hulp komen, zodat zij
aan het oordeel van de wraak kunnen ontsnappen
en de gelukzaligheid van het eeuwige licht kunnen genieten.

Offertorium

Domine Jesu Christe, Rex gloriae,
libera animas omnium fidelium defunctorum
de poenis inferni
et de profundo lacu.
Libera eas de ore leonis,
ne absorbeat eas tartarus,
ne cadant in obscura tenebrarum loca.
Sed signifer sanctus Michael
repraesentet eas in lucem sanctam,
Quam olim Abrahae promisisti
et semini eius.
Hostias et preces
tibi Domini laudis offerimus.
Tu suscipe pro animabus illis
quarum hodie memoriam facimus.
Fac eas de morte transire ad vitam,
quam olim Abrahae promisisti
et semini eius.

Sanctus

Dominus Deus Sabaoth.
Pleni sunt coeli et terra gloria tua
Osanna in excelsis.

Benedictus

Benedictus in nomine Domini,
Osanna in excelsis.

Offertorium

Heer Jezus Christus, vorst van glorie,
red de zielen van alle overleden
gelovigen uit de greep van de hel
en uit de grondeloze poel,
red hen uit de muil van de leeuw,
opdat zij niet in het donker neerstorten,
in oorden van duisternis:
maar dat de heilige vaandrig Michaël
hen binnenleide in het heilige licht,
dat gij eertijds beloofd hebt
aan Abraham en zijn geslacht.
Offers en gebeden
bieden wij u, Heer:
neem gij ze aan voor de zielen
die wij heden gedenken.
Geef dat zij van de dood overgaan naar het leven,
dat gij eertijds beloofd hebt aan Abraham
en zijn geslacht.

Sanctus

Heilig de Heer, de God der hemelse machten.
Vol zijn hemel en aarde van uw heerlijkheid.
Hosanna in den hoge.

Benedictus

Gezegend Hij die komt in de naam van de Heer,
Hosanna in den hoge.

Agnus Dei

Agnus Dei
Qui tollis peccata mundi,
dona eis requiem sempiternam

Communio

Lux aeterna
Luceat eis, Domine:
Cum sanctis tuis in aeternum,
quia pius es.
Requiem aeternam dona eis Domine
Et lux perpetua luceat eis.
Cum sanctis tuis in aeternam,
quia pius es.

Proch dolor / Pie Jhesu

Pie Jhesu Domine
dona eis requiem
Amen

Proch dolor,
amissum terris Germanica turba
Magnanimum regem defleat!
Ille iacet atque ruit subito praeclarum
Caesarum astrum.
Vulnere non maior nunc dolor esse potest.
Fortia stelliferi pendantur lumina caeli,
exciat magnum caelica turma virum.

Agnus Dei

Lam Gods
Dat wegneemt de zonden der wereld
geef hen de eeuwige vrede.

Communio

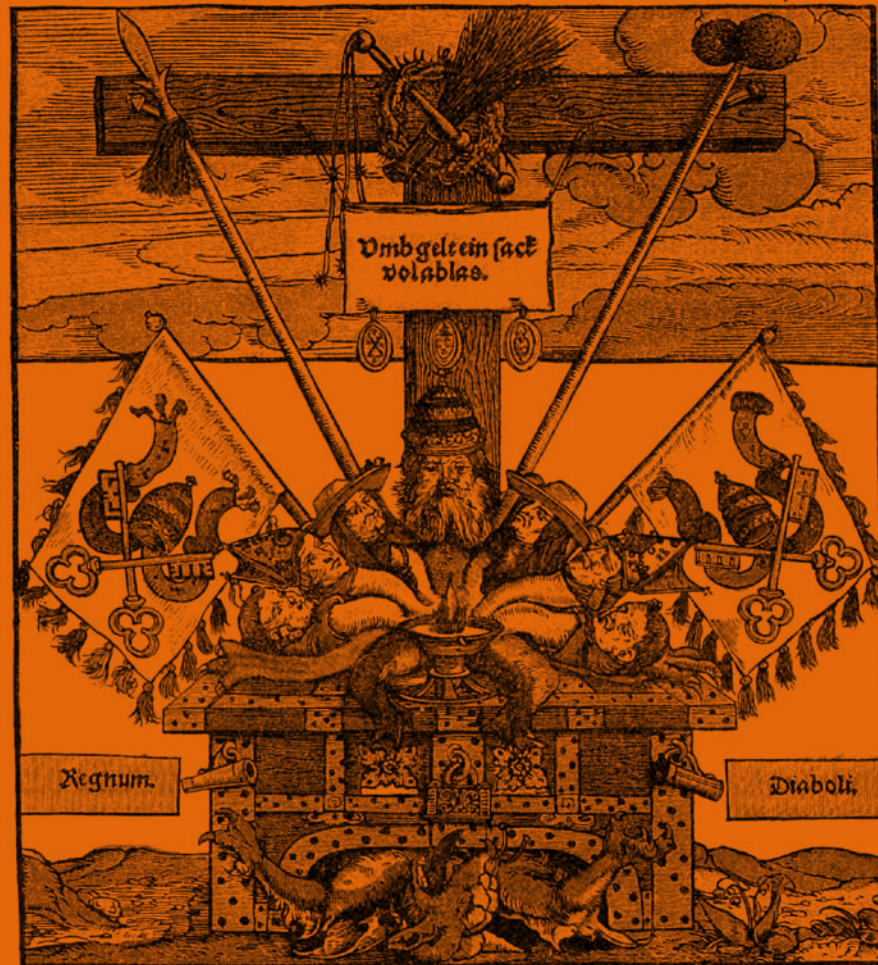
Voor eeuwig schijne
voor hen het licht, Heer,
met uw heiligen in eeuwigheid,
want gij zijt goedertieren.
Schenk hun de eeuwige rust, Heer,
voor altijd schijne voor hen het licht,
met uw heiligen in eeuwigheid,
want gij zijt goedertieren.

Proch dolor / Pie Jhesu

Here Jezus lief,
schenk hun de rust.
Amen.

Ach, wat een verdriet!
Laat het Duitse heir de groothartige koning
bewenen die nu voor de aarde verloren is.
Hij ligt levenloos en plots is die schitterende ster
van de keizers gevallen.
Er kan nu geen groter verdriet zijn dan deze wonde.
Laat de krachtige lichten van de sterrenhemel zich ontfouwen,
laat de hemelse schare deze machtige man ontfangen.

Das siebenhadrig Pabstier Offenbarung Johannis Tesseloni. 2. Cap.

Schawen an das sieben hewbigt
Gang eben der gestalt vnd manier
Wie Johannes gesehen hat
Ein tier an des meers gestat
Das hat sieben vngleichet haubt
Eben wie diß pabstier gelaube
Die waren all gekrönt bedewt
Die blatten der gasstlichen lewt
Das thier das het auch schon bouen
Dür die gasstlig gwalt vñ rumosen
Das thier trug Gottes leistung

Bedeut jr verführte jung
Das thier was ain parbel gleich
Bedeut des Pabst mordische reich
Das auch hinreich durch tyranny
Alles was im entgegen sey
Auch so hat das thier peren süß
Dür das das Euangel süß
Ist von dem bapstum vnderretten
Verhart/verdeckt vñ verhetten
Das thier het auch ains löwen mund
Bedeut des bapstum weiten schlund

Den doch gar nie erfüllen theeren
Zples/pallium noch annatten
Dann/opfer/pacht/stiffe zu Gotsdienst
Land vnd löst Bünigreich rent vñ ynst
Das es alles hat in sich verschlunden
Das thier entpfeng ain tödlich wund
Dür das Doctor Martin hat geschriben
Das bapstum tödlich wund geieben
Wie dem osten des Herren mund
Gott geb das es gar gee zu grund

03/II

Cinquecento

concert

Ein neues Lied /
Muziek rond Luther

Stemmen rond Luther

Leonhard Paminger behoort anno 2012 niet tot het selecte kransje van renaissancecomponisten die door de canon van de klassieke muziek zijn weerhouden. En toch mag hij gerekend worden tot de interessantste, meest fascinerende figuren van het Duitse muziekleven van de eerste helft van de 16de eeuw. Paminger was immers een verbluffend productieve componist met ca. 1000 werken op zijn conto, maar hij was ook dichter, theoloog en een persoonlijke vriend van reformatoren Martin Luther en Philipp Melanchthon. Het hoeft dan ook nauwelijks te verwonderen dat zijn oeuvre ons een uitstekende inkijk verschaft in de effecten van de Reformatie op de toenmalige muziekproductie en -praktijk. Hoewel weinig geweten is over Pamingers muziekonderwijs en vroegste jaren als musicus/componist, was het wellicht zijn kennissenkring – bevolkt door musici van de St. Stefanskathedraal van Wenen (waar hij aan de universiteit studeerde) – die hem in contact bracht met het werk van de grote componisten van die tijd. Zo ook dat van Heinrich Isaac: muzikale globetrotter (Innsbruck – Firenze – Ferrara) en componist van een even omvangrijk als gediversifieerd en hoogkwalitatief polyfoon oeuvre.

Paminger heeft Isaac wellicht nooit persoonlijk ontmoet, maar directe contacten met Ludwig Senfl vallen niet uit te sluiten: Senfl bezocht Wenen meermaals tijdens Pamingers aanwezigheid daar, onder meer ter gelegenheid van het dubbelhuwelijk van de kleinkinderen van keizer Maximilian I in 1515. Daarnaast zouden de componisten elkaar kunnen hebben getroffen in Passau: de stad waar Paminger zich vanaf 1516 vestigde, en waar hij aanvankelijk schoolmeester, later rector werd.

Hoewel Passau een duidelijk katholieke signatuur droeg, was Paminger eigenlijk een andere geloofsovertuiging toegedaan. Daarop wijzen alvast zijn contacten met Melanchthon, aan wie hij zijn twee laatste werken opdroeg, en met Luther – die hem een gedicaceerd exemplaar van zijn *In epistolam S. Pauli ad Galatas Commentarius* bezorgde. Luther moet het werk van toondichters als Paminger bijzonder hoog hebben ingeschat: voor hem was de muziek immers een geschenk van God en de roerganger van menselijke emoties: “Die Musik ist eine Gabe und ein Geschenk Gottes; sie vertreibt den Teufel und macht die Menschen fröhlich.” Hij moedigde het componeren, musiceren, luisteren en mee-zingen dan ook sterk aan en liet zich zelf niet onbetuigd als musicus/componist: Luther speelde luit en fluit, schreef een muziektraktaat, en leverde de teksten (en in sommige gevallen ook de muziek) voor tal van hymnen en koralen – met *Ein feste Burg* als bekendste voorbeeld. Waar Luther de voorhoede van het gevecht om religieuze hervormingen opzocht, koos Thomas Stoltzer voor een stille stellingname, veilig verborgen in de schaduw van de grote troebelen: vooral zijn latere werken tonen aan dat hij de protestantse zaak genegen was, maar zich niet openlijk achter de reformatoren durfde te scharen. In die zin vormen de vier Duitse motetten (waaronder *Erzürne dich nicht*), gebaseerd op Luthers vertaling van het psalter, een uitzondering binnen zijn werkencatalogoog: ze behoren tot de eerste, grootschalige religieuze composities in het Duits, en koppelen een duidelijk protestants programma aan een rijke contrapuntische stijl, geschoeid op Frans-Vlaamse leest. Naast ‘Vlaamse’ polyfonie van ‘Duitse’ componisten, komt ook het omgekeerde perspectief in dit concert aan bod: toondichters uit de Lage Landen die een glanscarrière uitbouwden in het Heilig Roomse Rijk. Jacob Regnart (Praag, Innsbruck) en Orlandus Lassus (München) vertegenwoordigen de laatste generatie van polyfonisten, wier religieuze repertoire in toenemende mate beademd werd door de verregaande tekstexpressie en melodische/harmonische experimenten van hun profane composities. Met de vreugdevolle aansporing van Lassus’ motet als pendant van Senfls openingslied, krijgt dit muzikale verhaal uit een tijd van repressie en onverdraagzaamheid een positief kader van troost en verzoening mee.

03/II

30CC / Predikherenkerk
20 uur

Concertinleiding door Sofie Taes, Romaanse Poort (19u15)

Cinquecento

Kaspar Timofej Kröner contratenor
Jakob Huppmann contratenor
Achim Schulz tenor
Tore Tom Denys tenor
Tim Scott Whiteley bariton
Ulfried Staber bas

Cinquecento verenigt musici uit Oostenrijk, België, Engeland, Duitsland en Zwitserland, en echoot zo de internationale samenstelling van de grote muziekkapellen uit de periode die de focus van hun muzikale activiteiten uitmaakt: de 16de eeuw, waarin de Frans-Vlaamse polyfonisten het aanzicht van de muziekcultuur en –praktijk bepaalden. Sinds 2004 legt Cinquecento zich toe op minder bekend renaissancerepertoire, en presenteert het concertprogramma's die de stilistische diversiteit en rijkdom van het polyfone repertoire in de kijker willen plaatsen.

Ein neues Lied / Muziek rond Luther

Christ ist erstanden

Ludwig Senfl (1486-1542)

Introitus Resurrexi

Gregoriaans / Heinrich Isaac (1450-1517)

Virgo Prudentissima

Leonhard Paminger (1495-1567)

Christ ist erstanden

Martin Luther (1483-1546)

Missa *Christ ist erstanden*

Jacob Regnart (c. 1540-1599)

Kyrie

Gloria

Alleluia – Terra tremuit

Gregoriaans

Erzürne dich nicht (*Noli Aemulari*)

Thomas Stoltzer (ca. 1480- 1526)

Erzürne dich nicht (à 6)

Der Gottlose dräuet (à 3)

Der Herr kennt die Tage (à 3)

Der Gottlose sieht auf dem Gerechten (à 6)

Laudate Dominum

Ludwig. Senfl

Jesaia dem Propheten das geschah

Martin Luther

Das Deutsch Sanctus ('Jesaia dem Propheten')

Leonhard Paminger

Missa super '*Oenides Nymphae*'

Jacob Regnart

Agnus Dei

Benedicamus in Laude

Gregoriaans

Fratres gaudete in Domino

Orlandus Lassus (ca. 1530/32 – 1594)

Resurrexi

Resurrexi,
et adhuc tecum sum,
alleluia:
posuisti super me manum tuam, alleluia:
mirabilis facta est scientia tua,
alleluia, alleluia.

Domine probasti me, et cognovisti me:
tu cognovisti sessionem meam,
et resurrectionem meam.
Gloria Patri et Filio,
et Spiritui Sancto:
Sicut erat in principio, et nunc et semper,
et in sæcula sæculorum.
Amen. Alleluia.

Virgo Prudentissima

Virgo Prudentissima,
quo progredieris?
Quasi aurora valde rutilans,
Filia Sion.
Tota formosa et suavis es.
Pulchra ut luna
Electa ut sol.

Resurrexi

Ik ben verrezen,
en ben nog steeds bij u,
alleluia:
u heeft uw hand laten rusten op mij, alleluia:
uw wijsheid is wonderbaarlijk gebleken,
alleluia alleluia.

Heer, u weet wat ik waard ben en kent mij:
u kent mijn zitten
en mijn opstaan.
Eer aan de Vader en de Zoon
en de Heilige Geest:
Zoals het was in het begin, en nu en altijd,
en tot in de eeuwen der eeuwen.
Amen. Alleluia.

Virgo Prudentissima

Allerwijste Maagd,
waar gaat u naartoe?
Schitterend als de dageraad,
Dochter van Sion.
u bent een en al schoonheid en zoetheid,
Blank als de maan,
stralend als de zon.

Christ ist erstanden

Christ ist erstanden
Von der Marter alle,
des solln wir alle froh sein
Christ will unser Trost sein.
Hallelujah

Wär er nicht erstanden,
so wär die Welt vergangen
seit dass er erstanden ist,
so loben wir den Vater Jesu Christ.
Hallelujah

Missa Christ ist erstanden

Kyrie

Kyrie Eleison
Christe Eleison
Kyrie Eleison

Gloria

Gloria in excelsis Deo,
et in terra pax
hominibus bonae voluntatis.
Laudamus te, benedicimus te,
adoramus te, glorificamus te.
Gratias agimus tibi
propter magnam gloriam tuam,
Domine Deus, Rex caelestis,
Deus, Pater omnipotens, Domine Fili
unigenite, Jesu Christe.
Domine Deus, Agnus Dei,
Filius Patris,
qui tollis peccata mundi
miserere nobis,
qui tollis peccata mundi
suscipe deprecationem nostram.
Qui sedes ad dexteram Patris,
miserere nobis,
quoniam tu solus sanctus,
tu solus Dominus,
tu solus altissimus, Jesu Christe.
Cum sancto spiritu
in gloria Dei Patris.
Amen.

Christ ist erstanden

Christus is verrezen
van alle folteringen,
daarover moeten we ons allemaal verheugen
Christus zal onze troost zijn.
Alleluia.

Als hij niet was opgestaan,
dan zou de wereld zijn vergaan
maar nu hij is verrezen,
loven wij de Vader van Jezus Christus.
Alleluia.

Missa Christ ist erstanden

Kyrie

Heer, ontferm U over ons.
Christus, ontferm U over ons.
Heer, ontferm U over ons.

Gloria

Eer aan God in den hoge
en vrede op aarde
aan de mensen van goede wil.
Wij loven U, wij prijzen
en aanbidden U, wij verheerlijken U
en zeggen U dank
voor Uw grote heerlijkheid,
Heer God, Hemelse Koning,
God, almachtige Vader, Heer,
eniggeboren Zoon, Jezus Christus.
Heer God, Lam Gods,
Zoon van de Vader,
Gij die wegneemt de zonden der wereld,
ontferm U over ons,
Gij die wegneemt de zonden der wereld,
aanvaard ons gebed.
Gij die zit aan de rechterhand van de Vader,
ontferm U over ons,
want Gij alleen zijt de Heilige,
Gij alleen de Heer,
Gij alleen de allerhoogste, Jezus Christus.
Met de Heilige Geestvin de heerlijkheid
van God de Vader.
Amen.

Alleluia – Terra tremuit

Terra tremuit, et quievit,
dum resurgeret in iudicio Deus.
Alleluia.

Erzürne dich nicht

Erzürne dich nicht über die Bösen,
sei nicht neidisch über den Übeltäter.
denn wie das Gras werden sie bald
Abgehauen werden,
und wie das grüne Kraut
werden sie verwelken.
Hoff auf den Herrn und tu Guts;
Bleib im Lande und ernähre dich
In Glauben.
Hab dein Lust am Herrn;
Der wird dir geben was dein Herz wünscht
Befiehl dem Herrn deine Wege, und hoff
auf ihn
Er wird's wohl machen,
und wird dein Gerechtigkeit hervorbringen,
wie das Licht und dein Recht wie den Mittag.

Der Gottlose dräuet dem Gerechten
Und beisset seine Zähn zusammen über ihn.
Aber der Herr lachet sein,
denn er sieht, dass sein Tag komt.
Gottlosen ziehen das Schwert aus
Und spannen ihren Bogen
Dass sie fällen den Elenden und Armen,
schlachten die so aufrichtig gehen im Wege.
Aber ihr Schwert wird in ihr Herz gehen
Und ihr Bogen wird zerbrechen.
Es ist besser das Wenige des Gerechten,
denn das grosse Gut vieler Gottlosen.
Denn der Arm der Gottlosen wird zerbrechen,
aber der Herr erhält die Gerechten.

Alleluia – Terra tremuit

De aarde beefde, en het werd stil
toen God weer opstond om het oordeel te
vellen. Alleluia.

Erzürne dich nicht

Vertoorn je niet over de kwaden,
wees niet boos om de snoodaard.
Want zoals het gras zullen zij dra
gemaaid worden,
en zoals het groene loof
zullen zij verwelken.
Hoop op de Heer en doe goeds;
Blijf in het land en voed je
aan het geloof.
Begeer de Heer;
Hij zal je geven wat jouw hart wenst.
Leg je wegen in de handen van
de Heer.
Hij zal je goeddoen,
en zal jou rechtvaardigheid ontlokken,
zoals het licht en jouw recht als de middag.

De goddeloze bedreigt de rechtvaardige
en bijt zijn tanden boven hem tezamen.v
Maar de Heer lacht om hem,
want Hij ziet, dat zijn dag komt.
Goddelozen trekken het zwaard
en spannen hun bogen
om de arme ellendeling te vellen,
te slachten wie zo oprecht zijn weg gaat.
Maar hun zwaard zal hun hart bezeren
en hun boog zal breken.
Het weinige der rechtvaardigen is beter
dan het grote goed veler goddelozen.
Want de arm der goddelozen zal breken,
maar de Heer behoudt de rechtvaardigen.

Der Herr kennt die Tage der Frommen
Und ihr Erbe wird ewiglich bleiben.
Sie werden nicht zu Schanden in der
bösen Zeit,
und in der Teurung werden sie genug haben.
Denn die Gottlosen werden umkommen,
und die Feinde des Herrn, wenn sie gleich sein
wie die köstlich Aue, werden sie doch alle
werden,
wie der Rauch alle wird.
Der Gottlose borget und zahlt nicht;
Der Gerecht aber ist barmherzig und mild.
Seine Gesegneten erben das Land;
Aber seine Verfluchten werden ausgerottet.
Von Gott werden des Manns Gänge gefördert,
und hat Lust an seinem Wege.
Fället er, so wird er nicht weggeworfen,
denn der Herr erhält ihn bei seiner Hand.

Der Gottlose sieht auf den Gerechten
Und gedenkt ihn zu töten.
Aber der Herr lässt ihn nicht in seine Händen
Und verdammt ihn nicht,
wenn er verurteilt wird.
Harr auf den Herrn und bewahre seine Weg.
So wird er dich erhöhen, dass du das Land erbest;
Wenn die Gottlosen werden ausgerottet,
wirst du sehen.
Ich sah einen Gottlosen mächtig und eingewürzelt
Wie ein grünender Lorbeerbaum
Da man vorüberging, sieh, da war er dahin;
Ich fragt nach ihm, da ward er nirgend gefunden.

Laudate Dominum

Laudate Dominum omnes gentes
Laudate eum omnes populi
Quoniam confirmata est super nos
Misericordia eius,
et veritas Domini
Manet in aeternum.

De Heer kent de dagen der vromen
en hun erfenis zal eeuwig blijven.
Zij worden niet te schande in
de kwade tijd,
en in de rampspoed zullen zij genoeg hebben.
Want de goddelozen zullen omkomen,
en de vijanden des Heren, ook al zijn ze
als een kostbare beemd, toch zullen
ze verdwijnen,
zoals ook rook verdwijnt.
De goddeloze leent en betaalt niet;
De rechtvaardige echter is barmhartig en mild.
Zijn gezegenden erven het land;
Maar zijn vervloekten worden uitgeroeid.
God bevordert de wegen des mensen,
en begeert zijn weg.
Valt hij, dan wordt hij niet weggeworpen,
want de Heer houdt hem aan de hand.

De goddeloze kijkt naar de rechtvaardige
en denkt erover hem te doden.
Maar de Heer geeft hem niet uit handen
En vervloekt hem niet,
als hij veroordeeld wordt.
Wacht op de Heer en blijf bij Zijn weg.
Dan zal hij jou verheffen, zodat jij het land erft;
als de goddelozen uitgeroeid worden,
zoals je zult zien.
Ikzelf zag een goddeloze machtig geworteld
als een groene laurierboom.
Toen ik eraan voorbij ging – zie! – was hij weg;
Ik vroeg naar hem, maar men vond hem niet.

Laudate Dominum

Looft de Heer, alle volkeren.
Looft hem, alle naties,
Want Hij heeft Zijn barmhartigheid
op ons laten rusten,
en de waarheid van de Heer
zal duren in eeuwigheid.

Jesaia dem Propheten das geschah

Jesaia dem Propheten das geschah,
dass er im Geist den Herren sitzen sah
auf einem hohen Thron
in hellem Glanz
seines Kleidessaum den Chor füllet ganz.
Es stunden zween Seraph bei ihm daran,
sechs Flügel sah er einen jeden han,
mit zween verbargen sie ihr Antlitz klar,
mit zween bedeckten sie die Füße gar
und mit den andern zween sie flogen
frei gen ander riefen sie mit großem Gschrei:
'Heilig ist Gott der Herre Zebaoth
sein ehr die ganze Welt erfüllet hat.'
Von dem Gschrei zittert Schwell und
Balken gar,
das Haus auch ganz voll Rauchs und Nebel war.

Missa super Oeniades Nymphae

Agnus Dei

Agnus Dei,
qui tollis peccata mundi,
miserere nobis!
Agnus Dei,
qui tollis peccata mundi,
miserere nobis!
Agnus Dei,
qui tollis peccata mundi,
dona nobis pacem!

Jesaia dem Propheten das geschah

Het gebeurde Jesaja de profeet
dat hij zag zitten de Heer in zijn geest
op een hoge troon
in felle glans
vulde zijn mantel het koor gans.
Er stonden twee serafijnen daarbij
zes vleugels ieder – zag hij – hadden zij,
met twee verborgen zij hun ogen
met twee bedekten zij hun benen
en met de andere twee zij vlogen
vrij naar elkaar riepen zij:
'Heilig is God Zebaoth de Heer
de hele wereld vervuld van zijn eer.'
Het geschreeuw doet beven balk
en drempel
en vult heel het huis met rook en nevel.

Missa super Oeniades Nymphae

Agnus Dei

Lam Gods,
dat wegneemt de zonden der wereld,
ontferm U over ons!
Lam Gods,
dat wegneemt de zonden der wereld,
ontferm U over ons!
Lam Gods,
dat wegneemt de zonden der wereld,
geef ons de vrede!

Benedicamus

Benedicamus in laude Jesu
Qui suae matri Mariae
Benedixit in eternum Domino

Fratres, gaudete in Domino

Fratres,
gaudete in Domino,
gaudete semper: iterum dico gaudete,
Modestia vestra
Nota sit omnibus hominibus:
Dominus enim prope est.
Nihil solliciti sitis:
Sed in omni oratione,
et obsecratione,
cum gratiarum actione,
petitiones vestrae
innotescant apud Deum.
Et pax Dei,
quae exsuperat omnem sensum,
custodiat corda vestra
et intelligentias vestras
in Christo Jesu, Domino nostro.

Benedicamus

Laat ons de heer Jezus loven,
die zijn moeder Maria
voor eeuwig gezegend heeft.

Fratres, gaudete in Domino

Broeders,
verheug u in de Heer,
verheug u te allen tijde: ik zeg het nogmaals, verheug u,
Moge uw bescheidenheid bekend zijn
bij alle mensen.
De Heer is u immers nabij.
Wees niet bezorgd,
maar maak in al uw gebeden,
uw smeekbeden
en uw dankbetuigingen
uw verzoeken kenbaar
aan God.
En moge de goddelijke vrede,
die alle begrip te boven gaat,
uw harten
en uw gedachten bewaren
in Jezus Christus, onze Heer.

Johannis.

04/II

Capilla Flamenca
Cirkus in Beweging
Kamerkoor Orlando
SLAC
Fred Versonnen
Veerle Ernalsteen

muzikale happening

De Canon van het Leven /
Halloween anders

Tussen alfa en omega

In dit belevenisconcert nemen verhalenvertellers, circusartiesten en muzikanten het voortouw bij een muzikale ontdekkingsstocht. De reis leidt doorheen mythen, legenden en religies uit de vier windstreken, langs gregoriaanse gezangen, polyfone klanken en traditionele, volkse muziek. Nu eens omgeven door ijzige lucht, dan weer door vochtige weilanden of echo's van zwoele zeegebieden ervaren de reizigers van de uitvoerders hoe andere culturen naar de cirkel van het leven kijken, en hoe verschillend en gelijkend dit eeuwigdurende proces bij hen wordt/werd beleefd. Deze voorstelling kadert in een Community Art-project waarvoor Capilla Flamenca musici, circusartiesten, dansers en verhalenvertellers samenbrengt; dit platform biedt amateurkunstenaars, semi- en preprofessionelen de kans om samen te werken met professionele artiesten. De Abdij van Park, met haar serene vertrekken en mysterieuze herfst sfeer, geldt als ideale locatie om de verschillende kunstdisciplines bij elkaar te brengen.

O4/II Site Abdij van Park
16 uur

De canon van het leven

Met optredens van **Capilla Flamenca**, **Cirkus in Beweging**, **Kamerskoor Orlando**, studenten van **SLAC Leuven** en verhalenvertellers **Fred Versonnen** en **Veerle Ernalsteen**
Muziek van **Orlandus Lassus**, **Pierre de La Rue**, **Josquin des Prez**, **Antoine Brumel**, **Pablo Bruna**, **Juan Vasquez**, **Noorse volksliederen**, e.a.

Programma

Poort naar het Provisorenhuis op het Neerhof
'Over dood en leven wilde ik vragen!' Zo begint Gilgamesj de aloude speurtocht naar de kennis van het leven door naar de betekenis van de dood te zoeken. Het vier- tot vijfduizend jaar oude Gilgamesj-epos leidt ons naar Irak of het oude Babylonië, waar onbekende dichters de heldendaden van Gilgamesj bezongen: hij die zich in de werelden van het hiernamaals waagde, op zoek naar het eeuwige leven.

Pandgang abdij

We reizen door de tijd en belanden in renaissancestisch Spanje waar we luisteren naar hartverscheurende poëzie en melancholische klanken: het is de ziel die wil lijden bij het afscheid van een geliefde. Dansers en acrobaten kijken naar het verdriet maar ook naar de dankbaarheid van de man die zijn geliefde loslaat.

Fred Versonnen verteller
Kamerskoor Orlando zang
Cirkus in Beweging acrobatie

Maarte Vanhee, Patricia Janssen zang
Christine Lejeune, Johan Vlaeyen,
Lieve Daelman, Thomas Baeté
violas da gamba
Cirkus in Beweging
dansers, acrobaten

Capilla Flamenca
Marnix De Cat contratenor
Tore Denys tenor
Lieven Termont bariton
Matthew Gouldstone bas
Jan Van Outryve luit

Cirkus in Beweging
muziek, dans, acrobatie

Capilla Flamenca
Piet Stryckers
Freek Borstlap
violas da gamba
Veerle Ernalsteen verteller

Abtskwartier abdij

Op weg naar Noord-Frankrijk heeft de ziel tijd om zich af te vragen of we kunnen kijken naar veranderingen zonder lijden, maar met deemoed. Tegen een sonoor decor dat het 15de-eeuwse Frans-Vlaanderen evoceert, hoor je hoe beroemde polyfonisten deze overpeinzing verklankten.

Huis van de Polyfonie

De reis gaat verder noordwaarts, en houdt halt in Noorwegen. Onze oer-wijsheid wordt aangescherpt met een heldenlied uit de Edda, een verzameling oud-Noorse mythologische verhalen. Middeleeuwse volksliederen begeleiden een gewonde held tijdens zijn tocht naar het hiernamaals.

De dreef, bij Yggdrasil

Aan de andere kant van de oceaan zetten we voet aan wal in Trinidad en Tobago. De kracht van water en het mysterieuze leven op de zeebodem inspireerden er tot vele legenden die de transformatie van geboorte – dood – wedergeboorte verhalen.

Wagehuys (Kerk in Nood)

Aan het einde van de reis blijkt de zoektocht naar het eeuwige leven, naar het antwoord op de dood, ons weer bij het beginpunt te hebben gebracht. De Cirkel van het Leven knoopt het einde aan het begin. Samen zingen we de canon van het leven.

Terug op het neerhof

Slot met hapje en drankje

Een initiatief van Capilla Flamenca, i.s.m. Cirkus in Beweging en Passie van de Stemmen. Met de steun van de Provincie Vlaams-Brabant

Partners

Alamire Foundation

De Alamire Foundation, Studiecentrum voor de Muziek in de Lage Landen, werd in 1991 opgericht in de schoot van de KU Leuven met als doel hoogkwalitatief onderzoek naar het muziekleven in de Lage Landen tot ca. 1800 te voeren, te stimuleren en te coördineren. Daarnaast is er aandacht voor de lokalisatie, inventarisatie en conservatie van het muzikale erfgoed in Vlaanderen en voor de ontsluiting van deze vaak onbekende schatten voor een zo breed mogelijk publiek. Vandaag is de Alamire Foundation dankzij het Alamire Digital Lab en zijn nieuwe expertisecentrum – het Huis van de Polyfonie – meer dan ooit een dynamische onderzoeksgroep met internationale uitstraling.

www.alamirefoundation.org

30CC

30CC – het cultuurcentrum van Leuven – is een vlag die vele ladingen dekt: van concerten over dans en literatuur tot theater. Ook op vlak van locaties is diversiteit troef: 30CC plant voorstellingen in de Schouwburg, de Minnepoort, het Wagehuys, de Romaanse Poort, de Predikherenkerk en andere schitterende locaties in de Leuvense binnenstad. Dit huis programmeert voor iedereen en gaat de uitdaging aan om Leuven ook op cultureel vlak te laten bruisen! Naast een grote kijkdoo wil 30CC ook een laboratorium zijn waar gewerkt wordt aan ideeën voor morgen: een creatieve vrijstaat waarin artiesten kunnen excelleren.

www.30CC.be

Abdij van Park

De Abdij van Park is een 42 hectare grote, groene oase aan de stadsrand van Leuven en een van de best bewaarde abdijcomplexen met alle onderdelen van een Ancien Regime-abdij. Om dit unieke, historische geheel niet verloren te laten gaan, sloot de Norbertijner-gemeenschap in 2003 een erfpachtovereenkomst af met de stad Leuven. De site werd opgedeeld in zones met aangepaste herbestemming; zo werd onder meer de voormalige Mariapoort gerestaureerd en in gebruik genomen door de Alamire Foundation als het Huis van de Polyfonie. Andere blikvangers zijn de abdijkerk, het wagenhuis (Kerk in Nood) en het abdijsmuseum, gewijd aan religieuze kunst en cultuur.

www.parkabdij.be

Praktische informatie

Tickets

30CC/Ticketbalie, Diestsestraat 49 – 3000 Leuven. Online: www.30CC.be

Concertbalie: 45 minuten voor aanvang van de voorstelling kunnen op de concertlocatie tickets worden aangekocht.

Meer informatie over Passie van de Stemmen

www.alamirefoundation.org / info@alamirefoundation.be
tel. 016 32 87 50

Uw steun helpt de Alamire Foundation bij de realisatie van haar missie: de studie en valorisatie van de muziek van de Lage Landen.

rek.nr. 734-0194177-89

KU Leuven, met vermelding voor FVF-ALAMR2-02010

IBAN nr. BE45 7340 1941 7789 / BIC code KREDBEBB met vermelding voor FVF-ALAMR2-02010

Uw steun

Schenkingen nationaal

Schenkingen vanuit het buitenland